

Bartol Kašić – otac hrvatskoga jezikoslovlja i začetnik jezičnoga normiranja

Među piscima 17. stoljeća bogatim se književnim opusom i zauzetim jezikoslovnim radom ističe isusovac Bartol Kašić. Autor je moralno-didaktičkih rasprava, životopisa svetaca, prepjeva psalama i himni, drame *Venefrida* te prevoditelj *Biblije* i najvažnijih crkvenih knjiga na hrvatski jezik. U povijesti svakoga europskog naroda i njegova jezika prijevod *Biblije* na narodni jezik smatra se prijelomnim događajem kojim se jedna nacija uključuje u međunarodnu civilizaciju, a istodobno počinje i oblikovanje standardnoga jezika. Prijevod najstarije i najvažnije knjige – *Svetoga pisma* – potvrda je da je jedan nacionalni jezik dosegnuo takav stupanj razvoja da može izraziti i vrlo složene sadržaje visokostiliziranih latinskih izvornika te da može funkcionirati kao književni i polivalentni idiom. Kako Kašićev prijevod *Biblije* nije tiskan u vrijeme svojega nastanka, na stabilizaciju standardnoga jezika utjecao je njegov prijevod rimskoga obrednika – *Ritual rimski*, objavljen u Rimu 1640. godine. Kašićev je *Ritual* kao službena liturgijska

knjiga u crkvenoj uporabi na znatnom dijelu hrvatskoga jezičnog prostora (sve do 1925.!) postavljao temelje zajedničkomu liturgijskom jeziku te utjecao na jezično ujednačavanje i normiranje. Predgovor *Ritualu* smatra se prvim teorijskim tekstom hrvatskoga jezikoslovlja, a donosi Kašićev nacrt jezične i grafijske reforme. U njemu se Kašić očituje o izboru književnoga izraza za svoja djela, koji se temelji na pretpostavci da je zbog opće razumljivosti i proširenosti „najopćeniji govor” odnosno „bosanski” jezik, kako on zove štokavštinu, najpogodniji za naddijalektno funkcioniranje. Tako je započelo usmjeravanje hrvatskoga jezika prema standardizaciji.

Iz predgovora *Ritualu rimskom* (datiran 1636., a objavljen 1640.):

RITVAL RIMSKI

ISTOMACCEN SLOVINSKI

po Bartolomeu Kafsichiu Popu Bogoslovu
od Družbe Yesusove Peniten-
ćiru Apostolskomu.

V R I I M V, Iz Vriestenijsz Sfer: Skuppa od Razplodyenya
S. Vierz. 1640.

Razborito i razložito scinim ja zaisto i
mnim da oni pisalac koji hoće što god

upisati naški, ima nastojati, koliko najbolje može, onim govorom upisati koga on viš u mnogih pozna da je najopćeniji i koga može svak lašnje razumiti i s koristju pročtiti; neka kakogodire mnogima ugodi. Ovim, dakle, načinom odlučih ja pismo ovega Rituala ili Običajnika istomačiti naški, bivši ja govorio i općio s ljudmi od razlicih rusaga slovinskih, hodeći po svitu, i ja sam njih ovaka govoren'ja razumio i oni su moja: krstjani, Rašani, Srbliji, poluvirci i Turci. Jur, dakle, ako ja bosanski upišem ove riči: poslao sam, učio sam, rekao sam ili take ine, ne branim zato Dalmatinu našem da on ne obrati na svoj način ove isti riči i inake ter reče: poslao sam, učil sam, rekal sam, ni manje Dubrovčaninu da ne reče: poslo sam, reko sam, ali gdi ja upišem što ili šta, ne branim Dalmatinu da on reče ča, ter tako u inih ričih, koje ne budu upisane načinom svoga grada ili mista, svak na svoj način navrnvši slovo kojegodir po svojoj običaji; tako ne imamo koriti jedni družih veleći da zanose. Hoću još dati na znan'je počtovanim popovom i pastirom od duša da sam ne samo prinesao u naš jezik ovim govorom općenijim ritual ovi rimski nego takoder i sva sveta pisma Staroga i Novoga zakona, sve što je u Bibliji upisano i potvrđeno od Svetoga Oca pape. Takoder i vandelistar, to jest sve pistule i sva sveta vandel'ja priko svega godišta tekuća, i kalendar i red od mise, neka bi svak mogao razumiti ono što štī latinsko.

U nastavku teksta Kašić donosi i svojevrsan program grafijske reforme koja se temelji na načelu da se jedan znak, jedno slovo ili slovni niz uvijek jednako čita, da ima uvijek istu fonemsku vrijednost, neuvjetovanu položajem.

Pročtīo sam ja bio razlika pisma pisaca naših i nijesam našao ni jednoga meju mnogimi da jednako jednimi slovimi piše, paček ni dvojicu skladnu meju sobom; zato je vele mučno njih pisma pročtiti, ne imajući mi odlučēn jedan način osobiti nego u mojoj gramatici, u koj sam oblahšao štīocu trudno čten'je neka se ne bi čteći ni smetao ni potaknuo. Namislih bo da će biti lasno pročtiti ona pisma u kojih bude imati svako slovo svuda jedno vazda samo glasen'je, a ne sad jedno sad li drugo.

A. M. D. G.
INSTITVTIONVM
 LINGVÆ ILLYRICÆ
 LIBRIDVO.

Authore

BARTHOLOMÆO CASSIO
Curicēnsi Societatis
 IESV.

EDITIO PRIMA.

R. O. MAE, Apud Aloysium Zannettum.
 MDCIII.

Superiorum Permissu.

Prijevodima djela važnih za funkcioniranje književnoga jezika prethodilo je objavljivanje gramatike pisane latinskim jezikom pod naslovom *Institutionum linguae Illyricae libri duo* (*Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige*). Godina njezina tiskanja u Rimu (1604.) smatra se jednim od najvažnijih datuma u povijesti hrvatskoga jezika jer je to prvi opis hrvatskoga književnog jezika i početak njegova normiranja. Kašić je u opisu ilirskoga (hrvatskoga) jezika pošao od jezika kakav je nalazio u knjigama, od pisane prakse, jer je to trebala biti gramatika književnoga jezika, kao što je bilo uobičajeno u europskoj gramatičarskoj tradiciji. Gramatiku je izgradio na jeziku čakavsko-štokavske književnosti, no u svojem je nastojanju oko jezičnoga ujednačavanja neka rješenja usmjeravao prema štokavskomu.

Pritom treba imati na umu da je u Kašićevo doba gramatika bila vrlo konzervativna disciplina čvrsto određena tradicijom, a pisanje gramatike sastojalo se gotovo isključivo u preradi latinskih gramatičara kao velikih uzora, uz neznatna odstupanja. Kašić nije imao drugoga puta nego da u sustav latinske gramatike, koja je bila temelj svakoga obrazovanja, unese odgovarajuće podatke o svojem jeziku. Tako naslijeđen i praksom utvrđen model prikazivanja gramatičkih struktura ocrtava se u mnogim dijelovima Kašićeva gramatičkoga opisa, od kojih su se neki kao normativne stalnice zadržali u hrvatskim gramatikama sve do 19. stoljeća. Spomenimo neke od njih:

Iz teksta gramatike *Osnove ilirskoga jezika* (1604.):

- naglasni znakovi:

Budući da se bez tona ili akcenta ne može razgovjetno čitati, treba ukratko pokazati kolikovrstan je. Čini se pak da treba biti trovrstan: Oštri (akut), čiji je znak ovaj: á [...]. Teški (gravis), čiji je znak ovaj: è [...]. Otegnuti ili zavnuti (circumfleks), čiji znak nastaje od prethodnih, je ovo: ô (str. 31, 33).

Kašić se u opisu hrvatskih naglasaka služi tradicionalnim nazivima preuzetim iz grčkih prozodijskih priručnika, koji razlikuju tri vrste naglasaka – akut, gravis i circumfleks. Kašićeve su naglasne znakove preuzele kasnije gramatike te se tronaglasni sustav zadržao u hrvatskim gramatikama sve do sredine 19. stoljeća. Tek Antun Mažuranić u svojoj *Slovnici* (1859.) uvodi četveronaglasni sustav i znak za kratkosilazni naglasak objašnjavajući da „Stara klasična (gèrčka i latinska) književnost ima na tu svèrhu tri znaka slèdeća: težki (*gravis*) (˘), oštri (*acutus*) (´) i zavnuti (*circumflexus*) (ˆ). Mi se služimo istimi ovimi znaci, ali po potrebi našega jezika (str. 11).”

- vrste riječi:

U nas se, kao i u Latinâ, iskaz dijeli na osam dijelova, to jest na ime, zamjenicu, glagol, particip, prilog, prijedlog, uzvik i veznik [...]. Imena se dijele u dvije vrste: imenice i pridjeve [...]. Imenice se prikladno mogu podijeliti na vlastite, opće i zbirne (str. 41).

Tradicionalna podjela riječi na osam vrsta (odnosno devet jer su imena, latinski *nomina*, obuhvaćala imenice i pridjeve) dugo je ostala dijelom gramatičkoga opisa u hrvatskim gramatikama, kao i podjela imenica na vlastite, opće i zbirne. Tako primjerice Mažuranić u *Slovnici* (1859.) navodi: *Ime-je ù obće dvòvèrstno*: 1. samostavno iliti samostavnik (*nomen substantivum*); 2. pridavno iliti pridavnik (*nomen adjectivum*) [...] Samostavno-je ime tròvèrstno: 1. vlastito [...] 2. obće [...] 3. skupno (str. 32).

- sklonidbene vrste

O prvoj deklinaciji imenice [...] Genitiv jednine svima završava na *-a* (str. 47).

O drugoj deklinaciji imenice [...] Genitiv završava na *-e* (str. 73).

O trećoj deklinaciji imenice [...] Genitiv i dativ završavaju na samoglasnik *-i* koji je razlikovno obilježje te treće deklinacije (str. 81).

Kašiću je kriterij za podjelu imenica prema sklonidbenim vrstama bio nastavak u genitivu jednine, što je preuzeo iz modela latinskih gramatika. Taj se kriterij zadržao u gramatikama do kraja 19. stoljeća, a ponovno je uveden u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* (1979.). Kašićeva podjela na tri imenične sklonidbe ili tri vrste identična je suvremenoj: prva vrsta odgovara suvremenoj a-sklonidbi, druga e-sklonidbi, treća se podudara s današnjom i-sklonidbom.

- broj padeža

Opća nejednakosložna imenica srednjega roda na *-e*:

	Jednina	Množina
Nom.	<i>ovó vríme</i>	Nom. <i>vrímena</i>
Gen.	<i>vrímena</i>	Gen. <i>vrímên ili vriménâ ili vriménî</i>
Dat.	<i>vrímenu</i>	Dat. <i>vrimenóm</i>
Ak.	<i>vríme</i>	Ak. <i>vrímena</i>

Vok.	<i>ò vríme</i>	Vok.	<i>o vrìmena</i>
Abl.	<i>od vrìmena</i>	Abl.	<i>òd vrimèn</i>
Sedmi	<i>s' vrìmenom</i> <i>ili vrìmenem</i>	Sedmi	<i>s' vrimèni</i> <i>ili vrimenìma</i>
		Osmi	<i>ù vrimenih</i> (str. 65, 67)

Najvidljiviji trag latinskoga gramatičkog sustava uočava se u nejednakome broju padeža u jednini i množini te u zadržavanju latinskoga ablativa. Kašić je zadržao šest padeža prema kanoniziranome latinskom modelu te im je u jednini dodao tzv. sedmi padež, koji odgovara današnjemu instrumentalu, a u množini osim sedmoga i osmi padež, koji odgovara današnjemu lokativu. Ablativ će se u hrvatskim gramatikama zadržati sve do 19. stoljeća, a tek će Ignjat Alojzije Brlić u svojoj gramatici (1833.) uvesti sklonidbene paradigme sa sedam padeža u oba broja, bez ablativa i s instrumentalom i lokativom kao posebnostima slavenskoga padežnog sustava.

Na kraju donosimo Kašićeve riječi iz predgovora gramatici upućene „onima koji uče ilirski jezik“:

Osnove ilirskoga jezika, koje su mnogi priželjkivali, ako i manje savršene u svim dijelovima, dovršio sam prema svojim snagama, doista s veseljem i predanošću, možda samo u prevelikoj žurbi. Nije se, naime, dosada pojavio nitko (koliko znam) koga bih kao pisca mogao slijediti i čija bi se pravila o ilirskome govoru pojavila u pisanom obliku (str.15).

Kao prvi gramatičar hrvatskoga jezika Kašić je u bitnim crtama zacrtao i pristup njegovu opisu i osnovna načela njegova normiranja. Na tim će temeljima mlađi gramatičari u idućim stoljećima usmjeravati razvoj hrvatskoga jezika prema konačnoj standardizaciji.